

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Bakalářská práce

**Pozitivní role Společnosti národů v meziválečném
období**

Jáchym Sapoušek

Plzeň 2018

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program historické vědy

Studijní obor obecné dějiny

Bakalářská práce

**Pozitivní role Společnosti národů v meziválečném
období**

Vedoucí práce:

Mgr. Martin Boček, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen
uvedených pramenů a literatury

Plzeň, duben 2018

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval svému vedoucímu práce Mgr. Martinu Bočkovi, Ph.D. za jeho cenné rady a odborné vedení této práce.

Obsah

1. Úvod	1
2. Vznik společnosti národů	3
2.1 Historické koncepty řešení kolektivní bezpečnosti.....	3
2.2 Čtrnáct bodů prezidenta Wilsona	4
2.3 Pařížská mírová konference	6
2.4 Wilsonův pacifismus	7
2.5 Pakt Společnosti národů.....	8
2.6 Kolektivní bezpečnost – článek desátý.....	9
2.7 Kabinetní diplomacie – článek dvacátý	10
2.8 Organizace Společnosti národů.....	11
3. Meziválečné konflikty, které se přímo dotýkaly Společnosti národů.....	14
3.1 Problém nástupnických států.....	15
3.2 Německo-sovětské sblížení.....	16
3.3 Locarno	18
4. Společnost národů během kolapsu mezinárodních vztahů ve 30. letech.....	20
4.1 Společnost národů v době hospodářské krize	20
4.2 Zahraniční politika nacistického Německa	21
4.3 Mezinárodní aktivity fašistické Itálie.....	22
4.4 Japonská invaze do Mandžuska	23
4.5 Občanská válka ve Španělsku	25
5. Pozitivní role Společnosti národů v meziválečném období	27
5.1 Projekty evropské integrace	27
5.2 Nansenův pas	28
5.3 Spor o Alandské ostrovy	29
5.4 Řecko.....	31
5.5 Boj proti drogám	32
6. Závěr.....	33
7. Seznam použitých zdrojů	35
8. Resumé	37

1. Úvod

Po hrůzných zážitcích z první světové války se vítězné státy Dohody pokusily o vytvoření nového světového pořádku, který měl nastolit harmonii v mezinárodních vztazích. Jedním z instrumentů poválečného uspořádání bylo vytvoření organizace Společnosti národů. Tato organizace představovala ambiciózní projekt, který měl zajistit světovému společenství mír a neopakování hrůz první světové války. Avšak sled událostí způsobil, že se na Společnost národů s odstupem času nahlíží jako na neúspěšnou organizaci, jelikož nedokázala naplnit cíle, které si předsevzala. Předkládaná bakalářská práce se snaží právě toto konstatování přehodnotit a na jednotlivých zvolených příkladech ukázat pozitivní roli Společnosti v meziválečném období.

Práce je rozdělena do tří částí. V první kapitole se práce věnuje pozadí vzniku Společnosti národů. V úvodu této části byla upřena pozornost na dřívější historické koncepty globální bezpečnosti, také jsem se zaměřil na ty osoby, které svými myšlenkami ovlivnily vznik Společnosti, zejména na amerického prezidenta Woodrowa Wilsona, který je považován za hlavního tvůrce Společnosti. Dále je v práci rozebrán akt pařížské mírové konference, na které byla myšlenka Společnosti národů poprvé představena mezinárodnímu společenství. V první kapitole je též kladen důraz na právní a formální stránku Společnosti národů. V druhé kapitole jsem se věnoval mezinárodním konfliktům v meziválečném období, které se přímo dotýkaly Společnosti národů. Třetí, nejdůležitější pasáž, byla věnována jednotlivým pozitivním krokům, kterými Společnost národů dokázala stabilizovat ovzduší mezinárodních vztahů mezi válkami. Byly v ní popsány jednotlivé případy mezinárodní intervence, a také nejrůznější organizace, které díky Společnosti národů pomáhaly vyřešit ožehavé problémy.

Cenným zdrojem informací pro mě byly knihy od bývalého amerického ministra zahraničí Henryho Kissingera, který ve svých dílech: *Umění diplomacie* a *Uspořádání světa* podrobně popsal atmosféru meziválečného období v diplomatických kruzích, které zásadním způsobem ovlivňovaly chod Společnosti. Dalším zdrojem informací pro mě byly faktografické knihy věnující se meziválečnému období. Tituly *Dějiny mezinárodních vztahů* od Zdeňka Veselého a *Světová politika ve 20. Století* od Vladimíra Nálevky mi lépe pomohly orientovat se v meziválečných politických dějinách. Další

nápomocnou knihou pro pochopení složitých meziválečných diplomatických jednání byla kniha *Stručné dějiny diplomacie* od Karolíny Adamové a Ladislava Křížovského. Všechny tyto tituly se věnují z různých úhlů pohledu popisu zásadních meziválečných událostí. Důležitým zdrojem informací pro mě byly také depeše bývalého československého prezidenta Edvarda Beneše, které knižně zpracovala Jana Čechurová a Jaroslav Čechura. *Benešovi depeše* pojednávají zejména o autentické atmosféře při jednáních Společnosti národů. Edvard Beneš byl totiž vysokým komisařem Společnosti. Tyto depeše však nemohou objektivně postihnout tehdejší mezinárodní dění, jelikož se prezident Beneš mnohdy dopouštěl chybných předpovědí. Ve svojí práci jsem také čerpal z knihy od dalšího současníka meziválečného období, kterým byl Kamil Krofta, jenž byl v meziválečném období univerzitním profesorem historie. Ve své knize *Společnost národů v mezinárodní politice* se věnoval mnohým meziválečným problémům, které Společnost byla nucena řešit. Okrajovým zdrojem se pro mě stala kniha od Josefa Melharta – *Společnost národů, její účel a organizace*, která mi byla nápomocna při administrativních poznacích o Společnosti národů. Vhodnou inspirací pro mě byly také zdroje internetové. Za zmínku stojí zejména rozhovor historiků Michaela Romancova, Eduarda Kubů a Jana Rychlíka, kteří se v pořadu Historie.eu věnovali problematice Společnosti národů. Ze zahraničních zdrojů jsem čerpal především z knihy *An American Primer*. Od Daniela J. Boorstina, která mi pomohla lépe se orientovat v poválečných letech optikou amerického autora. V podkapitole pojednávající o Alandské krizi jsem čerpal z anglicky psané knihy *From Grand Duchy to a Modern State: a Political History of Finland since 1809*, od finského kolektivu autorů: Osmo Jussila, Sepo Hentilä a Jukka Nevakivi.

2. Vznik společnosti národů

Konec první světové války znamenal v důsledku zhroucení dosavadní soustavy mezinárodních vztahů, zaniklo množství po staletí existujících států, zemřely miliony vojáků i civilistů a žádná z válčících stran nedospěla k definitivnímu vítězství. V nastalém poválečném chaosu se vyskytlo mnoho konceptů řešení poválečné situace, přičemž některé návrhy se vynořily již v průběhu Velké války. Zásadní návrh přinesl americký prezident Woodrow Wilson, za jehož prezidentského mandátu také vstoupily Spojené státy americké v roce 1917 do války po boku dohodových mocností.¹

2.1 Historické koncepty řešení kolektivní bezpečnosti

Mocenský systém globálního uspořádání po první světové válce, zvaný versailleský systém, byl jedním z pokusů v dějinách diplomacie o vytvoření konceptu velmocenského uspořádání světa. Samotná myšlenka mírového uspořádání se objevila v historii již několikrát. Jako první kompaktní snahu o vytvoření stabilního mírového systému lze označit vestfálský systém. Třicetiletá válka přinesla velké množství lidských ztrát, avšak z hlediska mezinárodního uspořádání znamenal vestfálský mír z roku 1648 nastolení nového systému mezinárodního uspořádání. Vestfálský systém je možné označit za první ucelený pokus o vytvoření evropské mocenské rovnováhy.² Dalším průlomovým konceptem evropského uspořádání se stal Vídeňský systém vycházející z výsledků Vídeňského kongresu. Diplomacie první poloviny 19. století byla poznamenána dvěma významnými historickými milníky – Vídeňským kongresem a vznikem Svaté aliance. Začátkem 19. století se začala rozvíjet takzvaná konferenční diplomacie.³ Vídeňský kongres zasedal již během napoleonských válek a jeho primárním úkolem bylo vytvoření nové koncepce uspořádání Evropy po napoleonských válkách. Mocenská rovnováha měla nastolit harmonii mezi mocnostmi a také měla zabránit expanzivním snahám jednotlivých států. Koncepce evropské mocenské rovnováhy vzešla z pera britského premiéra Wiliama Pitta mladšího. Na rozdíl od versailleské mírové konference je možné považovat Vídeňský kongres za úspěšný, jelikož cíle, které si vytknul, byly s mírnými odchylkami naplňovány až do začátku první světové války. Nejdůležitějším cílem vídeňského systému bylo udržení míru a

¹NÁLEVKA, Vladimír, *Světová politika ve 20. Století*, Praha 2000, s. 7.

²KISSINGER, Henry, *Uspořádání světa*, Praha 2016, s. 42.

³Konferenční diplomacie spočívala ve shromáždění všech zainteresovaných subjektů na jednom místě.
ADAMOVA, Karolína, KŘÍŽOVSKÝ, Ladislav, *Stručné dějiny diplomacie*, Praha 2002, s. 22–24.

pořádku v Evropě a je možné hovořit o téměř stoletém období relativního míru.⁴ Jak dokládá sám Henry Kissinger: „*Doba od roku 1815 do začátku první světové války byla nejmírumilovnějším obdobím v historii novověké Evropy.*“⁵

2.2 Čtrnáct bodů prezidenta Wilsona

Významným zlomem bojů první světové války se stal vstup Spojených států amerických do války dne 6. dubna 1917 vyhlášením války Německu a 7. prosince téhož roku Rakousko-Uhersku. Strana Dohody tímto aktem získala mocného spojence s nedotčeným lidským a průmyslovým kapitálem. Na konci války bylo zřejmé, že s vzrůstajícím vlivem USA bude zvýšen vliv na poválečná vyjednávání. Určujícím dokumentem, o který se opírala americká diplomacie na versailleské konferenci, bylo čtrnáct bodů prezidenta Woodrowa Wilsona. Svoji vizi poválečného uspořádání přednesl prezident americkému kongresu 8. ledna 1918. Základním obsahem tohoto dokumentu bylo uspořádání mezinárodních vztahů z hlediska Spojených států. První až pátý bod listiny se týkal zásad poválečné spolupráce. V těchto bodech Wilson například zmínil nutnost odstranění kabinetní diplomacie a její nahrazení veřejnými mezinárodními smlouvami. V šestém až třináctém bodu dokumentu se pak věnoval konkrétním územním změnám s důrazem na vznik etnických státních hranic s přihlédnutím k právu národů na sebeurčení. Tato americká podpora malých národů vyvolala vlnu euforie zejména tam, kde se menším etnikům nedostávalo mezinárodního uznání.⁶ Zejména národy Rakouska-Uherska upínaly své naděje k desátému bodu, kde je přímo uvedeno: „*Národům Rakousko-Uherska, jehož místo mezi národy přejeme si míti zachováno a zajištěno, budiž dána co nejvolnější možnost autonomního rozvoje.*“⁷

Důležitým bodem celého dokumentu se stal poslední požadavek amerického prezidenta, tedy bod číslo čtrnáct, který v sobě obsahoval myšlenku na vytvoření globální instituce, zajišťující do budoucna udržitelný mír. Stejně jako z Vídeňského kongresu vzešla Svatá aliance, tak i z versailleské mírové konference vzešla instituce Společnosti národů: „*Je nutno vytvořit všeobecné sdružení národů na základě zvláštních dohod k tomu cíli, aby byly dány vzájemné záruky politické nezávislosti a územní*

⁴ADAMOVÁ, Karolína, KRÍŽOVSKÝ Ladislav, *Stručné dějiny diplomacie*, Praha 2002, s. 53.

⁵KISSINGER, Henry, *Uspořádání*, s. 72

⁶ADAMOVÁ, KRÍŽOVSKÝ, s. 194–198.

⁷Čtrnáct bodů prezidenta Wilsona, 8. 1. 1918. OUTRATA, Vladimír, *Dokumenty ke studiu mezinárodního práva a politiky*, Praha 1963, s. 20–22.

celistvosti jak velkým, tak i malým státům.“⁸ Wilsonových čtrnáct bodů bylo v době svého vzniku předmětem velkého zájmu. Vize amerického prezidenta se týkaly především vytvoření Společnosti národů, čímž vyvolávaly značné kontroverze a samotný dokument se stal tématem mnoha bouřlivých diskuzí v americkém Kongresu. Do čela odpůrců ratifikace dokumentu se postavil republikánský senátor Henry Cabot Lodge a během několika měsíců se mu podařilo vytvořit silné hnutí, které později dokázalo zabránit ratifikaci smlouvy v americkém senátu.⁹ Je paradoxní, že se Wilsonovi podařilo prosadit své vize v Evropě, ale doma utrpěl porážku. Odmítnutí paktu Společnosti národů v americkém kongresu zapříčinilo několik faktorů. Především se jednalo o tradici amerického izolacionalismu, ukotveného Monroeovou doktrínou.¹⁰ Dále se američtí politici obávali narušení americké suverenity. Mnozí nedokázali připustit, že by Spojené státy měly být podřízeny jakési autoritě. Jejich pochybnost pramenila z obavy, že pokud by se rozpoutala další válka, Spojené státy by to do případného konfliktu byly automaticky opět zainteresovány. Ratifikaci paktu nepřála ani ta skutečnost, že v listopadu roku 1918 vyhráli volby do amerického kongresu republikáni, kteří se k ratifikaci stavěli odmítavě. K dovršení nepříznivých okolností pro vstup USA do Společnosti národů, přispěl fakt, že Wilson utrpěl v roce 1919 těžkou mozkovou příhodu, která ho značně limitovala při snaze o prosazení dokumentu v kongresu. Výsledkem všech těchto faktorů byla skutečnost, že Spojené státy americké nevstoupily do Společnosti národů.¹¹

⁸Tamtéž, s. 20–22.

⁹COMMAGER, Henry, NEVINS, Allan, *A pocket History of the United States*, New York 1986, s. 400–401.

¹⁰Monreova doktrína byla zahraničně politickou doktrínou, podle níž nemají evropské mocnosti právo zasahovat do dění na americkém kontinentu. Současně se spojené státy vyhnou zásahům do evropských záležitostí. Česká televize, *Společnost národů nepodařený pokus*, 2009 <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/archiv/1420898-spolecnost-narodu-nepodareny-pokus> [27.1.2018].

¹¹Česká televize, *Společnost národů nepodařený pokus*, 2009: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/archiv/1420898-spolecnost-narodu-nepodareny-pokus> [27.1.2018].

2.3 Pařížská mírová konference

Pařížská mírová konference byla zahájena 18. ledna 1919 v Paříži za účasti čtyř skupin delegací. V nejdůležitější delegaci zasedaly bojující velmoci Francie, Japonsko, Itálie a Velká Británie. Druhou skupinu tvořily zástupci států, které se po boku Dohody zúčastnily války. V této kategorii mělo své zástupce například také Československo. Třetí skupina byla tvořena státy, které s ústředními mocnostmi přerušily diplomatické styky. Poslední skupinu tvořili zástupci neutrálních států a nově vznikajících států, kteří se mohli jednání účastnit pouze za předpokladu, že je některá z velmocí na jednání přizvala. Zástupci poražených států na konferenci pozváni nebyli, respektive měli pouze signovat nadiktované podmínky. V případě Ruska bylo ustanoveno, že podmínky ruského zastoupení budou stanoveny, budou-li projednávány otázky bezprostředně se Ruska týkající.¹²

Úvodního slova se ujal francouzský prezident Raymond Poincaré, který se vyslovil pro co nejpřísnější potrestání viníků války. Jeho slova odrážela celkový francouzský náhled na poválečné uspořádání. Francie usilovala o uložení nejpřísnějších sankcí poraženým státům a také usilovala o uspořádání jednání, kde by se diskutovalo o možném rozdělení Německa na menší správní celky. Ostatní státy však tento záměr plně nepodporovaly a podaly vlastní návrhy poválečného uspořádání. David Lloyd George, zástupce Velké Británie, nejvíce sledoval britské imperiální zájmy a představa slabého Německa a silné Francie mu nevyhovovala. Britské a francouzské zájmy byly spojeny v konceptu amerického prezidenta Wilsona, který na konferenci představil svojí vizi vytvoření kolektivní mírové instituce. Wilson představil koncept Společnosti národů 12. ledna během zasedání Rady deseti. Celý koncept Společnosti národů byl vložen do rukou zvláštní komise, která se měla zabývat jeho realizací. Předsednictví v této komisi se ujal sám Wilson. Komise musela zohlednit nejrůznější zájmy států a snažila se najít ideální konsenzus, na kterém by se shodly všechny subjekty. Například Francouzi požadovali vytvoření mezinárodní armády, která by zasahovala v případě porušení mírových podmínek. Japonsko podalo návrh na zařazení článku o rovnosti náboženských vyznání. Spojené státy předložily návrh mandátů nad bývalými německými koloniemi. Pro potřeby vzniku Společnosti byla ustanovena komise zasedající v hotelu Crillon, která měla vypracovat stanovy budoucího společenství.

¹² ADAMOVIČ, KŘÍŽOVSKÝ, s. 201–202.

Francouzští zástupci zde požadovali především záruky proti obnově německého militarismu, Britové například doufali, že jim bude skrze Společnost umožněno navrátit se k tradiční politice rovnováhy sil. Americký pohled zahrnoval vizi přímého propojení Společnosti s mírovými smlouvami. Wilsonův návrh stanov nakonec představoval kompromisní řešení a čtrnáctého února 1919 byl zveřejněn pod názvem Pakt Společnosti národů. I přes rozdílné názory členů komise Wilson na zasedání komise 28. dubna 1919 mohl referovat o definitivním návrhu Společnosti národů, která byla ještě téhož dne po diskuzi schválena. Wilsonovi se také podařilo prosadit, aby stanovy Společnosti národů tvořily vždy první část každé uzavřené mírové smlouvy. Podepsáním mírové smlouvy se tedy signující státy zavázaly k přijetí stanov Společnosti národů.¹³ Samotný pakt o Společnosti národů pak nabyl působnosti 10. ledna 1920, kdy ratifikací mírové smlouvy s Německem, Velkou Británií, Itálií a Francií začala formálně existovat Společnost národů.¹⁴ Samotné mírové smlouvy se většinou nesly v duchu tvrdé francouzské odplaty a tím se Společnost národů dostala do úzkého propojení s versailleským mírovým systémem. Tímto krokem byla oslabena původní myšlenka účinné globální mravní a mírové instituce, nezatížené přímým vztahem k žádné z mocností.

2.4 Wilsonův pacifismus

Hlavní zásluhy na vytvoření Společnosti národů měl americký prezident Woodrow Wilson, avšak samotnou myšlenku vytvoření mezinárodní instituce formulovalo britské ministerstvo zahraničí, ještě v průběhu první světové války. Konkrétně britský ministr zahraničí, sir Edward Grey si již v průběhu roku 1915 uvědomil, že válka neskončí tak brzy, jak si zpočátku mocnosti představovaly, a pro budoucí vývoj války bude důležitá pomoc Spojených států amerických. V září roku 1915 adresoval ministr Grey telegram důvěrníkovi amerického prezidenta, plukovníku Edwardu Mandellu Houseovi, který podle Greyova přesvědčení nemohl americký prezident odmítnout. Grey se v telegramu opatrně zeptal prezidenta Wilsona, jaký by měl zájem na vytvoření mezinárodní instituce, jejímž úkolem by bylo prosazovat mírové řešení sporů: *„Navrhoval by prezident, aby existovala Společnost národů, které by se zavázaly, že se postaví proti jakékoli mocnosti porušující smlouvu, nebo mocnosti, která by v případě sporu odmítla*

¹³VESELÝ, Zdeněk, *Dějiny mezinárodních vztahů*, Plzeň 2007, s. 202.

¹⁴ADAMOVIČ, KŘÍŽOVSKÝ, s. 202.

*přijmout jinou metodu urovnání než válku?*¹⁵ Grey se v odhadu reakce amerického prezidenta nezmýlil, Wilson již od mládí věřil, že by americké parlamentní instituce měly sloužit jako vzor "parlamentu lidstva", který měl být následně ustaven. Již na začátku svého prezidentského mandátu zkoumal Wilson možnosti ustanovení euroatlantického paktu, ve kterém by se sdružily státy západní polokoule. Z těchto důvodů tedy nebyla Wilsonova souhlasná odpověď pro Greye žádným překvapením. Americký prezident se následně chopil britské myšlenky, která měla být pouhou návnadou, pro vstup Spojených států amerických do války.¹⁶

Hlavní motivem Wilsonova jednání byl jeho celoživotní pacifistický zápal. Během probíhající světové války dospěl k názoru, že pokud bude do budoucna provedena řada změn v mocenském uspořádání, mocnosti již nebudou mít zájem mezi sebou válčit. Mezi tyto změny patřilo zejména právo národů na sebeurčení. Na druhé straně Wilson opovrhoval a přehlížel další motivy, které vedly mocnosti k soupeření. Mezi tyto stimuly patřila přirozená rozpínavost států toužících po větším území, dále pak tradičním důvodem konfliktů bylo vyzdvihování panovníka či vládnoucí skupiny. Wilsonovým lékem na tyto neduhy měla být kolektivní bezpečnost vycházející z předpokladu, že se všechny národy světa sjednotí proti nespravedlnosti a agresí usurpátorů. Wilson předpokládal změnu v myšlení Evropanů, kteří se již neměli tázat, zda je někdo ohrožuje, nýbrž zda je určitý akt spravedlivý. Ve svém vystoupení před americkým senátem v roce 1917 také tvrdil, že klíčovým faktorem pro udržení globálního míru bude dialog mezi státy:¹⁷ „*Právo musí být založeno na společné, nikoli individuální síle států. Na shodě států bude záviset mír. [...] Lidstvo nyní hledá svobodu života, nikoli vyvážení sil.*“¹⁸

2.5 Pakt Společnosti národů

Ustanovující dokument Společnosti národů, Pakt společnosti národů, obsahoval celkem šest článků, jenž byly závazné pro všechny státy, které připojily svůj podpis k Paktu. Články pojednávaly o zásadách spolupráce mezi státy, řešily organizační záležitosti Společnosti a podporovaly pacifistické ideály Společnosti, jak dokládá sama preambule ustanovujícího Paktu Společnosti národů: „*Vysoké smluvní strany, uznávající, že k*

¹⁵LINK, Arthur, *Woodrow Wilson Revolution. War and Peace*, Illinois 1979, s. 74.

¹⁶KISSINGER, Henry, *Umění diplomacie*, Praha 1999, s. 234.

¹⁷Tamtéž, s. 238.

¹⁸Tamtéž.

rozvoji součinnosti mezi národy a k tomu, by se jim zaručil mír a bezpečnost, je dlužno přijmout jisté závazky, že se neuchýlí k válce, veřejně udržovat vztahy mezinárodní, založené na spravedlnosti a čestnosti, přísně zachovávat předpisy mezinárodního práva, uznávané od nynějška za závazné normy jednání vlád, hájit spravedlnost a svědomitě zachovávat ve vzájemných stycích organisovaných národů všechny smluvní závazky uložené smlouvami, přijímají tuto úmluvu, již se zakládá Společnost národů.“¹⁹

2.6 Kolektivní bezpečnost – článek desátý

Dohled nad dodržováním versailleské smlouvy aplikovaly vítězné mocnosti na dvou obecných koncepcích. První snahu na udržení nového světového pořádku měla reprezentovat právě Společnost národů, která se stala exekutivním instrumentem teoretického modelu koncepce kolektivní bezpečnosti. Objevila se snaha o vytvoření takového pořádku, ve kterém by byl zajištěn mír a udržen globální pořádek. Jednalo se o doposud zcela neznámý model formování mezinárodních vztahů. Do té doby existovaly v mezinárodním systému pouze aliance mocností, navzájem splývajících v mocenské rovnováze. Avšak největší slabost v instituci Společnosti národů spočívala v otázce prosazování míru a postup proti případnému agresorovi. Tento se fakt se snažila řešit již francouzská delegace ve Versailles, protože Francie měla zájem na zaručení vlastních hranic před německým expanzionismem. Objevil se tak požadavek ustanovení článku Společnosti národů, ve kterém by se psalo o ustanovení mezinárodní armády, či jiné záruky pro případ, že by Německo ze Společnosti národů vystoupilo a nechtělo plnit stanovené reparační závazky. K tomuto faktu přispěl také americký dokument týkající se kolektivní bezpečnosti, tedy Bowmanovo memorandum, které mělo uklidňovat francouzské obavy: „*V případech, kdy půjde o prosazení kázně, existuje alternativa války, totiž bojkot. Na provinivší se stát lze uvalit obchodní sankce.*“²⁰ Francouzům se ale tato formulace zdála nedostatečná a přišli s vlastním memorandumem: „*Dejme tomu, že místo porozumění Velké Británie a Francie o vojenské obraně, by mezi oběma zeměmi tehdy neexistoval žádný jiný svazek než obecné dohody obsažené ve statutu Společnosti národů. Britský zásah by se opozdil a vítězství Německa by tak bylo zajištěno. Jsme proto přesvědčeni, že za současných podmínek by na základě stautu Společnost přišla s pomocí příliš pozdě.*“²¹ I když Francii trápily mnohé oprávněné

¹⁹VESELÝ, Zdeněk, *Světová politika 20. století v dokumentech 1900–1945*, Praha 2000, s. 57–67.

²⁰Tamtéž, s. 246.

²¹Tamtéž, s. 248.

pochyby a chmurné předtuchy, nakonec přistoupila na text obsažený v desátém článku Společnosti národů, pojednávajícím o potrestání agresora: „Členové společnosti se zavazují, že budou šetřit a hájit územní celistvost a nynější politickou nezávislost všech členů Společnosti proti každému vnějšímu útoku. Při útoku, hrozně útokem nebo nebezpečí útoku navrhne Rada prostředky, jak zabezpečit provedení tohoto závazku.“²² Tato pasáž měla v realitě znamenat situaci, ve které by se Společnost národů dohodla na nejvyšším možném stupni kompromisu či dohody. K takovému dialogu by se však světové společenství dobralo i bez statutu člena Společnosti. Do té doby tradiční aliance řešily takovou situaci poukazem na formální závazek v případě nouze. Takové závazky byly však stejně dobře porušitelné jako upřímná snaha nalézt kompromis. Ve chvíli, kdy v mysli jednoho diktátora vznikne nápad na podrobení světa, stejně těžce se mu ubrání jak aliance, tak mezinárodní společenství.²³

2.7 Kabinetní diplomacie – článek dvacátý

Wilsonův první ze čtrnácti bodů předpokládal změnu také na poli diplomacie. Dosavadním diplomatickým diskurzem mezi státy totiž byla tradiční kabinetní diplomacie, která spočívala v uzavírání tajných dohod mezi státy. Wilson ve svém prvním bodu píše: „*Veřejné dohody o míru, veřejně dohodnuté, po nichž nebude už tajných dohod mezinárodních jakéhokoli druhu, diplomacie bude vždy postupovat před zraky veřejnosti.*“²⁴ Toto ustanovení mělo být přeneseno i do nově vznikající Společnosti národů. Hned na počátku svého vzniku byla totiž Společnost konfrontována s pokusem o uzavření tajné dohody.²⁵

Válkou vyčerpaná Francie²⁶ požadovala na versailleské konferenci bezpečnostní záruky svých hranic proti německé expanzi. Poté, co selhal její návrh na vytvoření mezinárodní armády, pokusili se francouzští diplomaté najít alternativní řešení k německé hrozbě. Spojencům byl navržen koncept rozdělení Německa, které by oslabilo německé expanzivní síly. Po zamítavém postoji britské a americké delegace přišli

²²ADAMOVI, KRÍŽOVSKÝ, s. 205.

²³KISSINGER, *Umění diplomacie*, s. 248–249.

²⁴ADAMOVI, KRÍŽOVSKÝ, s. 196.

²⁵KISSINGER, *Umění diplomacie* s. 249.

²⁶Válečné vyčerpání Francie bylo značné, v roce 1920 žilo ve Francii 41 mil. Obyvatel, zatímco v Německu o 20 mil. více. V roce 1913 vytěžila Francie 41 mil. Tun uhlí zatímco Německo 279 mil. Tun. Budoucí hospodářský a lidský potenciál byl na straně Německa. Proto usilovali Francouzi ve Versaille o přísné potrestání Německa a alianční záruky proti napadení z jeho strany. KISSINGER, *Umění diplomacie*, s. 239–240.

Francouzi pro změnu s návrhem vytvoření nezávislé Rýnské republiky, která by se hrála úlohu demilitarizovaného vojenského pásma. Francouzi se opět dočkali zamítavé odpovědi. Ve snaze konečně uklidnit Francii, navrhl Wilson smlouvu, ve které by se Spojené státy a Velká Británie zavázaly jít do války, pokud by Německo porušilo mírové uspořádání. Navrhující mocnosti však nebraly příliš vážně německou hrozbu a také nebyly odhodlány smlouvu dodržet. Francouzští vyjednávači však neznali skutečné úmysly navrhovatelů a byli naprosto spokojeni. Méně už byli spokojeni poradci prezidenta Wilsona, které tato tajná smlouva nanejvýš popudila. Jak napsal prezidentův důvěrník, plukovník House: „*Pomyslel jsem si, že bych měl prezidenta na nebezpečnost takové smlouvy upozornit. Mimo jiné by byla považována za přímou ránu Společnosti národů. To, co tato smlouva navrhuje, by měla dělat právě Společnost. Kdyby měly státy uzavírat takovéto smlouvy, k čemu by pak Společnost národů byla?*“²⁷ Své výhrady měli také američtí izolacionisté, které děsila představa, že by se USA zapletly do evropských svazků. To byl také důvod, proč americký senát odmítl ratifikovat versailleskou smlouvu a tím i Společnost národů. Odmítnutím versailleské smlouvy se tak americké záruky vůči Francii staly neplatnými a také Velká Británie se po vzoru USA později ze záruk vyvázala.²⁸

Jedním z připravovaných článků paktu Společnosti národů byl i článek číslo dvacet, pojednávající o zásadách diplomacie mezi státy. Článek byl schválen v následujícím znění: „*1. Členové Společnosti uznávají, každý za sebe, že tento Pakt ruší všechny závazky a dohody mezi nimi, neslučitelné s jeho zněním a slavnostně se zavazují, že napříště podobné smlouvy neuzavřou. 2. Přijal-li člen dříve, než vstoupil do Společnosti, závazky neslučitelné se zněním Paktu, je jeho povinností bez prodlení učiniti kroky, aby se těchto závazků zprostil.*“²⁹ Tento bod byl vyústěním Wilsonovi snahy o zrušení tajné diplomacie jejím nahrazením otevřenými smlouvami.

2.8 Organizace Společnosti národů

Celkem obsahoval pakt Společnosti národů dvacet šest různých článků, jejichž obsah byl zavázaný pro všechny členské státy. Za zmínku stojí článek pojednávající o nutnosti

²⁷Tamtéž, s. 249–250.

²⁸Tamtéž, s. 248–250.

²⁹ADAMOVIČ, KRÍŽOVSKÝ, s. 208.

omezení výzbrojí armád na minimum odpovídající národní bezpečnosti a mezinárodním závazkům. Toto ustanovení obsahoval již čtvrtý Wilsonův bod a v konkrétnějším znění byl formulován i v osmém článku Paktu Společnosti národů: „*Členové Společnosti uznávají, že zachování míru vyžaduje, aby zbrojení států bylo omezeno na nejmenší míru, jež dostačí k bezpečnosti státu a k splnění mezinárodních závazků společnou akcí.*“³⁰ Osmý článek obsahoval mimo jiné i klauzuli týkající se přípravy podrobného odzbrojovacího programu. Rada Společnosti se zavázala, že programy budou nejméně každých deset let přezkoumávány a korigovány. Dále se v osmém článku hovořilo o nutnosti vzájemné transparentnosti mezi členy, kdy se státy budou navzájem informovat o míře vlastního zbrojení.³¹

Důležitým bodem se stal článek číslo šestnáct, který pojednával o sankcích vůči případnému agresorovi. Státy se zavázaly, že s domnělým agresorem přeruší veškeré obchodní nebo finanční styky a že zakáží veškeré kontakty mezi příslušníky vlastního státu s příslušníky provinilého státu. Dále měly státy učinit nutná opatření, aby svým územím umožnily průchod válečných sil kteréhokoli člena. Článek ale nedefinoval konkrétní vojenský postup, který měly státy uplatnit vůči agresorovi. To se v budoucnu ukázalo jako zásadní problém. Další články pojednávaly o zásadách nezávislosti a územní integrity členských států (článek číslo deset). Poslední články Paktu společnosti se týkaly správy bývalých německých a osmanských držav, které byly ve formě mandátu rozděleny mezi vítězné mocnosti.³²

Článek první až sedmý pak pojednával o organizačních záležitostech. V těchto člancích bylo ustanoveno, že sídlem Společnosti se stane švýcarská Ženeva, ve které se budou signatáři podle potřeby, minimálně však jednou za rok, scházet. Pro určení švýcarského města rozhodla jeho ústřední poloha a také to, že Ženeva sídlila v neutrální zemi. Dále se v úvodních člancích hovořilo o ustanovení stálého sekretariátu, který se skládal z generálního sekretáře a z potřebného počtu personálu. Důležitými články se staly čtvrtý až šestý v pořadí, které pojednávaly o složení základních výkonných orgánů. Bylo vytvořeno Shromáždění, v němž byli zastoupeni všichni signatáři Paktu, pak Rada Společnosti národů, jež tvořilo seskupení čtyř stálých a devíti nestálých členů a konečně sekretariát v čele s generálním tajemníkem. Post prvního tajemníka zastával britský

³⁰ADAMOVIČ, KŘÍŽOVSKÝ, s. 204.

³¹Tamtéž, s. 202–210

³²NÁLEVKVA, s. 12–13.

diplomat sir Eric Henry Drummond.³³

³³Tamtěž, s. 13.

3. Meziválečné konflikty, které se přímo dotýkaly Společnosti národů

Podle přání svých zakladatelů, měla Společnost národů udržovat a rozvíjet součinnost mezi národy a zajišťovat jim bezpečnost a mír. Hned v prvních měsících po oficiálním založení Společnosti národů, byla tato organizace vystavena prvním ostrým zkouškám v aplikaci svých ideálů. Blízké provázání Společnosti národů s versailleským systémem připravilo pro představitele Společnosti mnoho ožehavých problémů, které musely být na ženevském plénu důkladně řešeny. Vedoucí úlohy ve Společnosti se v prvních letech její existence ujali západní velmoci Francie a Velká Británie. Velitelská úloha jim byla neformálně vložena do rukou díky politickým náladám, většinou proti Společnosti, v jiných zemích, Spojené státy stály mimo a sovětské Rusko odsoudilo Společnost jako imperialistický nástroj. Itálie vstoupila do Společnosti, jelikož se jako vítěz v předchozí válce cítila nedostatečně odměněna a Německo bylo vědomě prvních pět let oddělováno od Společnosti. Za této konstelace se musely nutně vyjít první kritiky z úst pochybovačů, kteří spatřovali ve Společnosti pouhý nástroj k udržení versailleského systému, například dánský literární kritik Jiří Brandes se vyjádřil takto: „*Ani Svatá aliance nebyla tak okatě imperialistická jako nová Společnost národů.*“³⁴

Problémem Společnosti se stala skutečnost, že v ní zpočátku nebyly zastoupeny poražené státy. Mezinárodní společenství nemělo bezprostředně po válce zájem o zapojení poražených států, zejména díky odmítavému francouzskému postupu vůči Německu. Německo tak mohlo vstoupit do Společnosti až v roce 1926. Postupně byly do Společnosti přijaty všechny poražené státy, nejprve v letech 1921–1922 Rakousko, Bulharsko, Maďarsko a konečně v roce 1932 Turecko. Naopak mezi zakládající členské státy patřily nástupnické státy habsburské monarchie – Československo, nově vzniklé Království Srbů, Chorvatů a Slovinců a obnovené Polsko.³⁵ „*Všeobecná doktrína kolektivní bezpečnosti nikdy nemůže fungovat, i kdyby překonala všechny překážky, před nimiž stojí, dokud z ní budou vyloučeny tři nejmocnější státy světa: Spojené státy, Německo a Sovětský svaz.*“³⁶

³⁴KROFTA, Kamil, *Společnost národů v mezinárodní politice*, Praha 1936, s. 21.

³⁵Tamtéž, s. 21–22.

³⁶KISSINGER, *Umění diplomacie*, s. 263.

3.1 Problém nástupnických států

Velká válka značně změnila politickou mapu Evropy. Na pozadí rozpadlých impérií začaly vznikat nové státní celky. Na předválečné mapě Evropy z roku 1914 bylo zachyceno sedmnáct monarchií a tři republiky. Na konci druhého desetiletí 20. století se počet vyrovnal a na mapě bylo možné naleznout třináct monarchií a stejný počet republik.³⁷ Problémem nově vzniklých států se stalo silné zastoupení národnostních menšin uvnitř těchto států. Tento problém se týkal zejména nástupnických států rozpadlého Rakousko-Uherska. Ve střední Evropě se nejrychleji zformovalo Československo se silnou německou a maďarskou menšinou. Podle sčítání lidu z roku 1921 tvořily jiné národnosti 34,5 % československé populace. Hospodářsky vyspělé německé etnikum, obývající pohraniční prostor Čech tvořilo z tohoto počtu plných 24 %. Ačkoliv československá vláda praktikovala liberální menšinovou politiku, německá populace uvnitř Československa nebyla nikdy vnitřně ztotožněna s existencí nového státu a neustále hledala vazby na sousední Německo a Rakousko.³⁸

Českoslovenští státníci si uvědomovali potenciální riziko autonomních snah neslovanského národa a proti této hrozbě čelili orientací své zahraniční politiky. Meziválečná zahraniční politika Československa byla založena na třech pilířích. Hlavní pro ni bylo spojení s Francií a Velkou Británií. Dalším opěrným sloupem bylo spojení v rámci Malé Dohody a třetím sloupem byla víra ve funkčnost ideálů Společnosti národů. První ministr zahraničí Československa – Edvard Beneš, byl přesvědčen o silném vlivu Československa na dění ve Společnosti národů. Beneš stál u zrodu Společnosti, také byl jedním ze spoluvůdců ustanovujícího paktu Společnosti. Ve dvacátých letech se stal místopředsedou Společnosti a členem Rady Společnosti. Sám Beneš se o budoucnosti Společnosti vyjádřil v roce 1922 takto: *„Je přirozeno, že dílo tak obrovské, o něž bojuje lidstvo vlastně od prvních okamžiků, nemůže pro svou podstatu býti uskutečněno v krátké lhůtě vůbec, a tím méně, začíná-li se budovat v situaci tak rozvrácené a za podmínek tak těžkých. Neboť Společnost národů vznikla po největší válce, kterou zná historie, která rozvrátila čtyři velké říše, změnila politickou, hospodářskou, sociální i mravní strukturu Evropy [...] Boj národů, tříd i jedinců je vášnivější, úpornější, egoismu národů, tříd i individuí je rozpoután měrou ještě vyšší než kdykoli jindy. Přiznáváje, že k správnému a rychlému budování Společnosti i národů*

³⁷NÁLEVKA, s. 13–14.

³⁸Tamtéž, s. 16.

bylo by potřeba dob zcela normálních, klidných, bezpečných, k altruistické pomoci připravených, pacifismu a ideám humanity přístupnějších“³⁹. Takovýto pesimismus se se začátkem fungování Společnosti povážlivě šířil. Nejen Beneš, ale mnozí další politici a představitelé inteligence se skepticky vyjadřovali o ideálech Společnosti. Třeba jako ruský učenec Michal Zimmermann von Taube: „*Národy ještě vůbec nejsou zralé k uskutečnění právního svazu, a mluvit nyní o svazu států je stejně směšné jako mluvit o svazu much a pavouků*“.⁴⁰ Také Beneš otevřeně přiznával, že veřejné mínění bylo spíše skeptické k fungování Společnosti.

Problém spočívající v zastoupení početných menšin uvnitř nástupnických států přispěl k celkové labilitě meziválečné, zejména jihovýchodní a střední Evropy, jelikož nově vzniklé státy byly neustále konfrontovány s nároky té či oné menšiny. Podporu nově vzniklým útvarům proklamovala otevřeně pouze Francie, zatímco Velká Británie volila zdrženlivější přístup. Jak dokládá názor britského premiéra Davida Lloyda George: „*Britský lid cítil, že obyvatelstvo oné části Evropy je nestabilní a neklidné, že kdykoli může začít bojovat a že může být velmi nesnadné určit, kdo je v takovém sporu v právu*“.⁴¹ Pozdější události z konce 30. let v Československu potvrdily oprávněnost takovýchto obav.

3.2 Německo-sovětské sblížení

Německo a Sovětský svaz se po první světové válce dostaly do mezinárodní izolace. Oba státy byly zadlužené a ostatní státy s nimi nechtěly obchodovat, dokud nedostojí svým finančním závazkům. Situace v Rusku znemožnila zapojení Sovětského svazu do Společnosti národů kvůli probíhající občanské válce z let 1917–1921. Rovněž zahraniční politika Sovětského svazu se ostře vymezovala proti imperialistickým strukturám, za kterou vláda SSSR považovala i Společnost národů. Leninská vize proletářské moci byla v Rusku chápána jako začátek širšího revolučního procesu, ve kterém se měla proletářská revoluce vyvézt i za hranice Svazu. Bolševici si uvědomovali, že pro své záměry světové revoluce bude nutné vytvořit nadstátní organizaci, ve které by byly sdruženy všechny světové komunistické strany. Tato myšlenka byla uvedena do praxe v roce 1919, kdy v Moskvě proběhlo pod sovětskou

³⁹Edvard Beneš o budoucnosti Společnosti národů 1922, KROFTA, s. 18.

⁴⁰Michal Zimmermann von Taube o ideálech Společnosti národů 1922, KROFTA s. 19.

⁴¹David Lloyd George, *Papers respecting negotiations for Anglo-French Pact*, paper č.33, Londýn 1924. In: KISSINGER, *Umění diplomacie*, s. 265.

taktovkou první mezinárodní setkání vznikajících komunistických hnutí. Výsledkem této konference bylo založení Komunistické internacionály. Jejím hlavním účelem měla být podpora komunistických revolucí v jednotlivých státech. Jak sám napsal vlivný sovětský politik Nikolaj Ivanovič Bucharin: „*Svržení imperialistických vlád ozbrojeným povstáním a vytvoření mezinárodní republiky sovětů – to je cesta ke skutečné diktatuře dělnické třídy.*“⁴² V bezprostředním období po skončení občanské války neměl Sovětský svaz zájem sbližovat se s mezinárodním společenstvím. Jeho zahraniční politika byla orientována na prosazení vlastních ideálů proletářské revoluce. Sbližování mohlo nastat jedině s těmi zeměmi, které byly mezinárodně izolovány stejně jako Sovětský svaz. Jako ideální partner se jevílo reparacemi a Versaillskou smlouvou zatížené Německo.⁴³

Od léta 1920 probíhaly tajné setkání mezi zástupci německé armády⁴⁴ a Rudé armády. Cílem těchto jednání byla snaha eliminovat negativní důsledky versailleské smlouvy, které omezovaly německou zbrojní výrobu. V létě roku 1920 si Sovětský svaz objednal dodávku materiálu a lokomotiv pro stavbu železnice. Sovětskou strategii vůči Německu popsal Lenin v prosinci 1920 takto: „*Naše existence závisí za první na existenci radikálního rozštěpení v táboře imperialistických mocností a za druhé na skutečnosti, že vítězství Dohody a versailleský mír uvrhly obrovskou většinu německého národa do postavení, v němž nemůže žít. Německá buržoasní vláda zuřivě nenávidí bolševiky, avšak zájmy mezinárodní situace ji – proti její vůli – dohánějí k míru se Sovětským Ruskem*“⁴⁵ Vhodná příležitost ke spolupráci se naskytla v roce 1922 v italském městě Rapallu, poblíž města Janova, ve kterém se konala mezinárodní konference za účelem vyřešení otázky splácení reparací.

Dne 16. dubna 1922 vyvrcholily německo-ruské námluvy podepsáním společného paktu, který vešel do dějin jako Rapallská smlouva, jejímž obsahem byla snaha o obnovení sovětsko – německých konzulárních styků. Dále se obě strany vzdaly náhrad za škody způsobené během války. A konečně ve vzájemných hospodářských stycích měly být uplatňovány zásady nejvyšších výhod. Pro Německo byla tato smlouva první bilaterální a rovnoprávnou mezinárodní smlouvou po světové válce a pro Rusko

⁴²Nikolaj Ivanovič Bucharin ve svých myšlenkách o nastolení mezinárodní diktatury dělnictva, prosinec 1918. NÁLEVKA, s. 33–34.

⁴³Tamtéž, s. 33–35.

⁴⁴ Tehdejší německá armáda nesla pojmenování Reichswehr.

⁴⁵Vladimír Iljič Lenin o spolupráci s Německem. KISSINGER, *Umění diplomacie*, s. 275.

znamenal konec hospodářské i politické blokády po revoluci. Na hrozbu sovětsko-německého sblížení pro versailleský systém upozorňuje ve své knize Umění diplomacie Henry Kissinger: „*Rapallo bylo ve skutečnosti jednou z mnoha náhod, které nám připadají nutné pouze ve zpětném pohledu: náhodné v tom smyslu, že ani jedna ze stran neplánovala to, co se stalo, nutné proto, že půdu pro ně připravili západní spojenci ostrakizováním dvou největších kontinentálních zemí, vytvořením pásu navzájem zneprátených slabých států mezi Německem a Sovětským svazem a zmenšením jejich teritoria. To vše poskytlo Německu i Sovětskému svazu maximální důvody k překonání ideologického nepřátelství a ke spolupráci při podkopávání Versailles.*“⁴⁶ Mezinárodní společenství si začalo uvědomovat riziko sblížení těchto států a později nabídlo oběma zemím členství ve Společnosti národů.

3.3 Locarno

V roce 1924 se udály na evropském politickém kolbišti dvě důležité změny. V lednu tohoto roku byla ve Velké Británii zformována labouristická vláda příznivě nakloněná ideálům Společnosti národů. Podobně orientovanou vládu se podařilo ustavit také ve Francii, kde v květnových parlamentních volbách zvítězilo levé křídlo, které reprezentoval Édouard Herriot. Součinnost těchto vlád značně ovlivnila politickou atmosféru na půdě Společnosti národů. Oba levicově orientované vládní kabinetů se totiž snažily zvýšit prestiž Společnosti. Ta se podle jejich názoru měla stát hlavním garantem evropské bezpečnosti. Proto byl 2. října 1924 přijat ženevským plénem dokument zvaný „Protokol k pokojnému uspořádání mezinárodních sporů“. Dokument se opíral o tři základní pilíře arbitráže, bezpečnosti a odzbrojení. V druhém článku protokolu bylo stanoveno, že jeho signatáři uznávají válku pouze v případě odporu proti agresi. Na podzim se mezinárodní klima opět zhoršilo, jelikož nově nastolená britská konzervativní vláda odmítla ženevský protokol ratifikovat. Britskou absencí podpisu na paktu došlo k jeho faktickému pohřbení.⁴⁷

Konzervativní vláda v čele se Stanley Baldwinem razantně obrátila kormidlo britské politiky směrem k zapojení Německa do globální politiky. Britský ministr zahraničí Austin Chamberlain inspiroval německého premiéra Gustava Stressemana k podání návrhu na ustanovení takzvaného Rýnského garančního paktu. Jeho obsahem

⁴⁶KISSINGER, *Umění diplomacie*, s. 277–288.

⁴⁷NÁLEVKÁ, s. 59–60.

měla být závazná formulace smluvních záruk stávajících hranic mezi Německem, Francií a Belgií. Záruky východních hranic nebyly v tomto návrhu stanoveny, což velmi znepokojilo státy na východ od Německa. Československý ministr zahraničí Edvard Beneš apeloval na francouzskou vládu, aby se zasadila o přijetí závazku na záruky německých východních hranic. Také Poláci protestovali proti jednostranné verzi garančního paktu a Francie byla nucena vyslyšet výtky svých spojenců. Francouzské návrhy o zárukách východních hranic však nebyly vyslyšeny Velkou Británií, která kategoricky odmítla uznání jakýchkoliv kolektivních záruk pro východní sousedy Německa. Velká Británie chápala Rýnský garanční pakt pouze jako nástroj k obnově tradiční evropské rovnováhy sil. Britská politika také musela reagovat na značné hospodářské a finanční problémy vlastní země, které jí znemožňovaly přebírat záruky nad poválečným uspořádáním. Tato skutečnost se později projevila zejména během politiky appeasementu ve 30. letech.⁴⁸ Němečtí představitelé s potěšením sledovali neshody mezi britskou a francouzskou politikou a s optimismem vzhlíželi naplnění svých cílů, které se v této době týkaly především snížení reparací na únosnou mez, dále zajištění míru, které bylo předpokladem pro opětovné posílení Německa. Rovněž německá politická elita počítala s ochranou početné německé menšiny na území cizích států. Německo také kalkulovalo s opětovným získáním Gdaňska, polského koridoru a opravou hranic v Horním Slezsku.⁴⁹

V prosinci roku 1925 byly v Londýně Locarnské dohody definitivně podepsány a signující státy je následně ratifikovaly ve svých parlamentech. Na základě dohod bylo roku 1926 přijato do Společnosti národů Německo a tímto aktem se také stalo plnohodnotným členem mezinárodního společenství. Locarnské dohody dotvořily poválečný obraz Evropy a staly se začátkem krátkého období stabilizace. Na druhé straně však předznamenaly začátek konce versailleského mezinárodního pořádku.⁵⁰

⁴⁸ DEJMEK, Jindřich, *Nenaplněné naděje. Politické a diplomatické vztahy Československa a Velké Británie (1918 – 1938)*, Praha 2003, s. 140.

⁴⁹Tamtéž, s. 61–62.

⁵⁰Tamtéž, s. 63.

4. Společnost národů během kolapsu mezinárodních vztahů ve 30. letech

Relativní stabilita mezinárodních vztahů ve 20. letech dávala mezinárodnímu společenství naději, že nastavený systém poválečného uspořádání je správný. S vypuknutím Velké hospodářské krize v roce 1929 však přišel náhlý zvrát, který vyústil až ve vypuknutí druhé světové války. V meziválečném období se událo množství důležitých událostí, na které byla nucena Společnost národů adekvátně reagovat.

4.1 Společnost národů v době hospodářské krize

Po skončení první světové války byla většina evropských zemí silně zadlužená u Spojených států amerických, které získaly status jedné z největších finančních a průmyslových velmocí. Vzhledem k tomu, že válka nezasáhla Spojené státy natolik jako evropské země, mohly USA postupně růst a země tak prožívala období velkého ekonomického rozmachu. Zásoby podniků se však postupně stávaly nadbytečnými a hodnota akcií začala růst pomalejším tempem. Již v roce 1929 začalo docházet k postupnému poklesu výroby a růstu nezaměstnanosti. Dne 24. října 1929 vyvrcholil déle trvající proces poklesu cen akcií. Tento den vešel do dějin jako černý čtvrtek na Newyorské burze. Akciový propad měl za následek znehodnocení cen akcií, kvůli čemuž začaly krachovat mnohé americké banky, které měly uložené vlastní rezervy právě v cenných papírech. Začaly také krachovat podniky, nezaměstnanost prudce rostla, přičemž počet nezaměstnaných se v USA od roku 1929 do roku 1933 zvýšil ze 1,6 na 12,8 milionu osob, nezaměstnanost tedy vzrostla až na 25 %. Nespokojení lidé pořádali tzv. hladové pochody a prudce stoupala nedůvěra v politický a ekonomický systém. Mnozí předpovídali pád kapitalismu a do popředí se začaly dostávat nejružnější extremistické proudy.⁵¹

Sociální a ekonomické problémy zasáhly podobně jako Spojené státy, také evropské země. Jejich obchod byl totiž úzce provázán s tím americkým. V řadě evropských států došlo k nárůstu ekonomického izolacionalismu, nacionalismu, obchodnímu protekcionismu, a především ke zapochybování mezinárodní spolupráce.

⁵¹VESELÝ, *Dějiny vztahů*, s. 240.

Mnohé státy zaváděly protekcionistická obchodní opatření. Například USA v roce 1930 zvýšily ochranná cla na dovážené zboží. Velká Británie se pokusila zmírnit dopady krize potlačením volného obchodu, devalvací libry a posílením spolupráce uvnitř vlastního impéria. Pozitivním krokem britské vlády bylo usnadnění pronikání koloniálních výrobků na domácí trh. Francouzská diplomacie se po vypuknutí krize uchýlila k prosazení návrhu na vytvoření celní a hospodářské unie uvnitř Společnosti národů. Německo, které bylo krizí nejvíce zasaženo, však toužilo po revizi ponižující versailleské smlouvy a o další evropskou integraci nemělo zájem. V širokých vrstvách nezaměstnaných dělníků a frustrovaných středních tříd vyvrcholilo zklamání z versailleského systému a své naděje svěřila německá společnost do rukou Adolfa Hitlera. Jediným státem, kterého se hospodářská krize výrazně nedotkla, byl Sovětský svaz. Jeho centrálně řízené hospodářství s plánovanými úseky nebylo natolik závislé na americkém kapitálu, jako ostatní evropské státy. Komunistická internacionála spatřovala v hospodářské krizi konečný příchod konce kapitalismu a jako opozice působil ekonomický rozvoj sovětského Ruska, které procházelo zásadním procesem industrializace.⁵²

4.2 Zahraniční politika nacistického Německa

Poté, co si nacistický režim upevnil své postavení na domácí scéně, obrátil svou pozornost k zahraničněpolitickým otázkám. Nacistická zahraniční politika byla velmi ambiciózní a její hlavní myšlenky vycházely z Hitlerova díla *Mein Kampf*. Všichni Němci a příslušníci árijské rasy měli být soustředěni v nově vznikající Velkoněmecké říši. Jádro říše mělo zahrnovat také České země, Rakousko a část západního Polska. Německo se mělo podle Hitlerových vizí snažit nejprve zlikvidovat mocenské pozice Francie a poté obrátit svou pozornost směrem na východ. Již počátkem roku 1933 seznámil Hitler důstojníky německé armády se svými plány. Hlavním úkolem německé armády mělo být dobytí střední a východní Evropy. Francie se měla buďto podřídit německé okupaci, nebo být poražena. Spojenci Německa se měla stát, vedle Japonska a Itálie, také rasově spřízněná Velká Británie.⁵³

Důležitou součástí zahraniční politiky byla role armády a její modernizace. Po nástupu Hitlera k moci došlo v Německu k prudkému rozvoji zbrojního programu.

⁵²ADAMOVIČ, KŘÍŽOVSKÝ, s. 227–228.

⁵³VESELÝ, *Dějiny vztahů*, s. 241–243.

Německá politika byla neslučitelná s odzbrojovacími vizemi Společnosti národů a tak v roce 1933 Německo opustilo nejprve odzbrojovací konferenci a v témže roce také vystoupilo ze Společnosti národů. V roce 1935 bylo na základě plebiscitu připojeno k Německu Sársko a Hitler poprvé veřejně prohlásil, že nebude dodržovat vojenská omezení plynoucí z versailleské smlouvy. Německo nejprve zvýšilo výrobu vojenských letadel a poté zavedlo všeobecnou brannou povinnost. Tím se vytvořil základ pro vybudování nové německé armády – Wehrmachtu. Západní mocnosti a Společnost národů reagovala pouze formálním protestem, na základě čehož Adolf Hitler vycítil, že za porušování versailleské smlouvy mu nehrozí žádný trest a v revizionistické politice pokračoval i nadále. V roce 1936 došlo k definitivnímu porušení Versailleské mírové smlouvy, když německé jednotky obsadily demilitarizovanou zónu v Porýní. Ve stejný den Německo také vypovědělo Rýnský garanční pakt jako reakci na uzavření francouzsko-sovětské spojenecké smlouvy z roku 1935. Jako nejmučivější hodiny svého života označil Adolf Hitler 48 hodin po obsazení Porýní německými vojsky, v očekávání odvetné reakce spojenců.

Politiku nacistického Německa prezentoval Hitler jako spravedlivou snahu o dosažení statutu velmoci, která byla Německu upírána ponižující Versailleskou smlouvou. Tato snaha byla doprovázena ujištěním, že Německo má pouze mírové úmysly a ve své zahraniční politice se snaží pouze sjednat spravedlivou nápravu. Tuto německou taktiku doprovázela také některá ujišťující mírová gesta, jako například uzavření paktu o neútočení s Polskem v roce 1934. Mezinárodní společenství a světová veřejnost této klamavé německé politice uvěřila.⁵⁴

4.3 Mezinárodní aktivity fašistické Itálie

Vedle Německa usilovala o změnu dosavadního systému mezinárodních vztahů také fašistická Itálie pod vedením Benita Mussoliniho. Ten v roce 1933 navrhl, aby se velká Británie, Francie a Německo spojily v organizaci, která by stála mimo rámec Společnosti národů rozhodovala o mezinárodních otázkách. O rok později došlo k uzavření Paktu čtyř velmocí, avšak v důsledku odporu veřejného mínění ve Francii a Velké Británii a pro nesouhlas států Malé dohody a Polska nebyl pakt nakonec ratifikován. Itálie také usilovala o zvýšení svého vlivu v podunajské oblasti, kterou Mussolini označil za evropské zázemí Itálie. Italské snahy o hegemonii v tomto prostoru

⁵⁴Tamtéž, s. 243.

vyústily k uzavření Římských protokolů o hospodářské spolupráci Maďarska, Rakouska a Itálie.⁵⁵

Mussoliniho pozornost byla silně vázána na snahu o rozšíření italského koloniálního panství. Mussolini předpokládal, že spojenci nebudou chtít vehnat Itálii do náruče Hitlerovského Německa, a tak budou tolerantnější k italským koloniálním výbojům. Počátkem roku 1935 došlo k dohodě mezi Itálií a Francií o uznání a rozdělení sfér vlivu v Africe. Hlavní zájmem Itálie však bylo podmanění Habeše. Záminkou k intervenci se stalo úmrtí několika italských vojáků na hranicích Italského Somálska s Habeší. Komise Společnosti národů následně oznámila, že incident nezavinila ani jedna ze stran. I přes toto konstatování zahájila Itálie 3. října 1935 válku proti Habeši, kterou prezentovala jako civilizační misi. Rada Společnosti národů následně označila Itálii jako agresora a ihned poté Shromáždění Společnosti národů uvalilo na Itálii hospodářské sankce. Na nich neparticipovaly Japonsko a Spojené státy americké, které nebyly členy Společnosti. Sankce se týkaly embarga na dovoz zbraní do Itálie a byl omezen obchodní styk s Itálií. Dovoz strategicky důležitých surovin, jakými byly ropa a ocel zastaven nebyl. Mussolini se později o neúplných sankcích vyjádřil: „*Kdyby Společnost národů poslechla Edena⁵⁶ a hospodářské sankce uplatnila i na naftu, musel bych se do osmi dnů stáhnout z Etiopie a byla by to pro Itálii katastrofa*“.⁵⁷ Společnost národů později sankce na ropu dodatečně ustanovila, avšak bylo již pozdě a většina dodavatelů, např. USA nebo SSSR je neuplatnila.⁵⁸

4.4 Japonská invaze do Mandžuska

Porušování versailleského systému a paktu Společnosti národů se netýkalo jen evropských států. Ohniskem napětí na Dálném východě byla oblast Mandžuska a v ní probíhající spor mezi Japonskem a Čínou. Japonská zahraniční politika byla velmi expanzivní a její cíle se do značné míry podobaly cílům politiky nacistického Německa. Zatímco Německo se pod vedením Adolfa Hitlera chtělo stát ústřední evropskou mocností, Japonci toužili po hegemonii na asijském kontinentu. Tento militaristický kurz japonské politiky byl nastaven od roku 1927, kdy bylo japonským premiérem Giičim Tanakou vypracováno memorandum, které se stalo směrnicí japonské zahraniční

⁵⁵Tamtéž, s. 244.

⁵⁶Anthony Eden – britský politik, v době italsko – etiopské války britský ministr zahraničí.

⁵⁷Mussolini Hitlerovi, NÁLEVKVA, s. 127.

⁵⁸Tamtéž, s. 126–127.

politiky pro následující roky. Podle tohoto memoranda se mělo Japonsko zmocnit nejprve Mandžuska s Mongolskem, poté obsadit celou Čínu a z pozic na Dálném východě vytlačit USA. Po porážce Číny a eliminaci vlivu USA mělo následovat ovládnutí celé Asie a následně také celého světa. První kroky k realizaci Tanakova memoranda proběhly již v letech 1895 a 1910, kdy došlo k ovládnutí Tchajwanu respektive Koreje.⁵⁹

Japonci získali částečný vliv v oblasti Mandžuska již v roce 1915, kdy jim na základě smlouvy s Čínou připadla správa nad strategicky významnou Jihomandžuskou železnicí. K naplnění svých expanzivních cílů využilo Japonsko oslabení Číny, ve které od roku 1927 probíhala občanská válka mezi komunisty a konzervativní vládou. Dne 18. září 1931 zinscenovali Japonci výbuch na Jihomandžuské železnici, z něhož obvinili čínskou stranu. Incident proběhl nedaleko města Mukdenu, dnešního Šen – Jangu, proto vešel do dějin pod názvem Mukdenský incident. Tento konflikt posloužil jako záminka pro okupaci města Mukdenu a následné okupaci celého Mandžuska pod taktovkou japonské armády. Vrcholem těchto operací bylo vyhlášení „nezávislého“ protektorátu Mandžukuo v severovýchodní Číně.⁶⁰

Násilné narušení čínské územní integrity vyvolalo diskuzi ve Společnosti národů, která se věnovala mandžuskému problému na popud čínských stížností ohledně porušení Briand – Kellogova paktu. Rada Společnosti vyzvala obě strany, aby zanechaly bojů a zastavily manévry. Japonsko však stažení svých jednotek odmítlo, naopak počet jednotek ještě navýšilo. Počátkem roku 1932 dokonce Japonci zaútočili na Šanghaj. K vyřčení verdiktu ohledně mukdenského incidentu ustanovila Společnost zvláštní komisi v čele s lordem Victorem Lyttonem. Lyttonova komise ve svém závěru ze září 1932 označila protektorát Manžukuo jako samozvaný nástroj v rukou Japonců a oběma stranám doporučila autonomii Mandžuska v rámci Číny. V únoru následujícího roku potvrdila většina států Společnosti stanovisko komise a následovalo vydání rezoluce Shromáždění Společnosti, která odmítala japonskou agresi. Japonsko tuto rezoluci odmítlo a v březnu 1933 vystoupilo ze Společnosti.⁶¹

⁵⁹VESELÝ, *Dějiny vztahů*, s. 248–249.

⁶⁰Tamtéž, s. 249.

⁶¹Tamtéž, s. 250.

4.5 Občanská válka ve Španělsku

Na počátku roku 1936 zvítězila ve španělských parlamentních volbách Lidová fronta, kterou tvořila koalice socialistů, levicových republikánů, komunistů a odborů. Nová vláda vyhlásila program socialistických a proticírkevních reforem. Tato politika však vyvolala vlnu nevole u pravicových stran. Mezi největší kritiky levicově orientované vlády patřili: strana CEDA, fašistická organizace Falanga, nejvyšší armádní činitelé a církev. Vlna protestů postupně eskalovala v ozbrojená povstání, přičemž prvním ohniskem ozbrojeného odporu se stalo Španělské Maroko. V něm se v noci ze 17. na 18. července 1936 vzbouřily útvary cizinecké legie a koloniální armáda. Posléze se povstání přesunulo do samotného Španělska, kde se k rebelujícím jednotkám přidala značná část pozemní armády. Mechanické části armády, zejména letectvo a námořnictvo však zůstalo věrné republice. V čele povstalců stanul generál Francisco Franco, jehož ideálem byla autoritativní vláda naprosto nezávislá na fungování parlamentu. Jednotky pod vedením generála Franca postupně obsadily většinu Španělska, a když dne 26. března obsadily hlavní město Madrid, mohl generál Franco o pár dní později ohlásit konečné vítězství.⁶²

Občanská válka měla od svého začátku také mezinárodní význam. Generál Franco se po vypuknutí povstání obrátil s prosbou o pomoc ke dvěma totalitním státům – Německu a Itálii. Německo, motivované obavou z rozšíření komunismu ve Španělsku, poskytlo povstaleckým jednotkám letadla na jejich přepravu z Maroka do Španělska.⁶³ V následujících letech války vyslalo Německo do bojů proti republikánské levici také elitní leteckou legii Condor, nechvalně známou bombardováním města Guernicy. Itálie poskytla Španělsku expediční sbor čítající 150 tisíc mužů. Na straně povstalců bojovali také Maročané, Portugalci, Finové, Maďaři a také ruští bělogvardějci. Sympatizanti povstalců se rekrutovali zejména ve státech, které byly ohroženy vlnou komunismu. Význam německé a italské pomoci byl umocněn postojem Společnosti národů a západních států. Západní evropské vlády, představovány Francií a Velkou Británií, vyhlásily zásadu nevměšování se cizích států do španělské občanské války. Pro tyto účely byl v Londýně v září roku 1936 vytvořen Neintervenční výbor, jehož členy byly zpočátku také Sovětský svaz, Německo a Itálie. Pouhý měsíc po vytvoření výboru opustil jeho řady Sovětský svaz, který veřejně podpořil španělskou republikánskou

⁶²NÁLEVKÁ, s. 112.

⁶³HILMES, Oliver, *Berlín 1936. Šestnáct srpnových dnů*, Berlín 2017, s. 115.

vládu materiální a vojenskou pomocí. V červnu roku 1937 opustilo výbor také Německo a Itálie a přidaly se na stranu povstalců. Za této situace požádala španělská republikánská vláda o pomoc Společnost národů. Rada zaujala podobné stanovisko jako vlády Francie a Británie a nevyslala na podporu republikánů žádnou pomoc. Vydala také rezoluci, ve které odsoudila intervenci zahraničních sil ve Španělsku. Pro Evropu znamenala španělská občanská válka další porušení zásad spolupráce v rámci Společnosti národů. Nečinnost Společnosti v otázce Španělska byla dalším impulsem pro nastávající válečný konflikt.⁶⁴

⁶⁴VESELÝ, *Dějiny vztahů*, s. 246–248.

5. Pozitivní role Společnosti národů v meziválečném období

Když 10. ledna 1920 zahájila Společnost národů svoji činnost, uložila si za jeden z hlavních cílů udržet globální mír. Ačkoliv v této otázce Společnost národů nesplnila nakonec své poslání, nebyla při naplňování svých ideálů tato organizace tak bezmocná, jak se jevila i mnohým současníkům. Společnost měla za dobu svého téměř třicetiletého fungování na kontě mnoho dílčích úspěchů.

5.1 Projekty evropské integrace

Součástí snah o vytvoření poválečného systému byly také představy o scelení evropských států. Autoři projektů sledovali integraci Evropy dvě zásadní roviny. Jednak měla integrace reagovat na stále dynamičtější ekonomický rozvoj, který v podstatě brzdily uzavřené národní ekonomiky, a druhým pozitivem bylo přesvědčení, že vytvoření federalizovaného evropského celku bude účinným nástrojem proti válečnému řešení konfliktů mezi státy. Společnost národů poskytovala architektům evropské integrace účinnou platformu, ve které mohli evropští federalisté představovat světu své návrhy.⁶⁵

Již v prvních poválečných letech se začaly objevovat nejrůznější koncepce nadstátního evropského celku. Prvním takovým pokusem bylo dílo Panevropa, od hraběte rakouského původu Richarda Coudenhove-Calegriho. Ve svém díle navrhl vznik federálního útvaru, jehož členy by byly všechny země vyjma Velké Británie a Ruska. Společnost národů se měla změnit z dosavadního globálního nástroje na organizaci regionálních svazků. Coudenhoveho-Calegriho plány byly sice přijímány u diplomatů se sympatiemi, avšak byly považovány za utopické. Realističtější pokusem o sjednocení Evropy byl návrh francouzského předsedy vlády a ministra zahraničí Aristide Brianda. Ten vyzval k integraci Evropy při svém proslovu na plénu Společnosti národů počátkem května roku 1930. Briand uvažoval o vytvoření federálního svazku evropských zemí, které by byly ekonomicky a politicky propojené. Rada Společnosti národů ho následně podpořila v jeho snaze a navrhla mu, aby svůj návrh detailně rozpracoval a zaslal jednotlivým vládám k posouzení. Detailnější Briandovo memorandum, jak se dokument francouzského státníka nazýval, obsahoval návrh na vytvoření federální Unie evropských zemí, která měla fungovat v rámci Společnosti

⁶⁵VESELÝ, *Dějiny vztahů*, s. 238.

národů. Ovšem na memorandum odpovědělo kladně pouze Bulharsko a Jugoslávie. Ostatní státy vznesly kritické připomínky. Mezi největší kritiky návrhu patřila Velká Británie, která se zajímala především o budování svého impéria a evropská integrace jí příliš nevyhovovala. Další projednávání Briandova návrhu bylo svěřeno Studijní komisi pro Unii evropských zemí, která fungovala v rámci Společnosti národů.⁶⁶

Na přelomu dvacátých a třicátých let se také vyskytlo množství regionálních návrhů federalizace, které zohledňovaly hospodářský vzestup jednotlivých států. Například Rakousko po finanční sanaci z roku 1922 procházelo obdobím ekonomické konjunktury. Také Německo prožívalo krátkou éru ekonomické stabilizace. Díky návrhu amerického finančníka Charlese Dawese, který dohodl nový plán splácení německých reparací, umožnilo Německu investovat finanční prostředky i do jiných odvětví, než jakým bylo splácení reparací. Období hospodářské krize z počátku třicátých let ještě více sblížilo federalizační rakousko-německé snahy a roku 1931 byl představen plán rakousko-německé celní unie. Tento plán byl však Stálým dvorem mezinárodní spravedlnosti v Haagu⁶⁷ zamítnut, jelikož se rakousko-německá celní unie dostávala do rozporu s mírovými poválečnými smlouvami.⁶⁶

5.2 Nansenův pas

S blížícím se koncem první světové války bylo mezinárodní společenství vystaveno dosud neznámému problému hromadného uprchlictví, žádajícího si adekvátní humanitární i mezinárodněprávní řešení. V důsledku Velké říjnové revoluce v 1917 prchalo z Ruska množství osob, které se bály perzekucí ze strany nově vznikajícího bolševického státu. Počet těchto uprchlíků dosahoval něco málo přes půl druhého milionu.⁶⁸ Velká část z nich nedisponovala platnými cestovními doklady, což jim vážně komplikovalo proces hledání nového domova. Právní řády přijímacích států totiž neobsahovaly klauzuli týkající se osob bez cestovních dokumentů, a tak se z uprchlíků pohybujících se v cizích zemích stávali de facto nelegálně žijící osoby.⁶⁹ V roce 1921 byl navíc bolševickou vládou vydán dekret, který zbavoval občanství osoby, které žily v zahraničí déle než pět let a ty, které vycestovaly po 7. listopadu 1917 bez příslušného

⁶⁶ADAMOVI, KRÍŽOVSKÝ, s. 227–228.

⁶⁷Stálý dvůr mezinárodní spravedlnosti v Haagu – instituce, která nepodléhala rozhodnutím Společnosti národů, avšak byla vytvořena z iniciativy Společnosti tzv. Signatárním protokolem z 16. prosince 1920. MEHLHART, Josef, *Společnost národů, její účel a organizace*, Praha 2002, s. 25–30.

⁶⁸BOORSTIN, J. Daniel, *An American Primer*, Chicago 1966, s. 797 – 801.

⁶⁹WEIS, Paul, *The Development of Refugee Law*, Michigan 1982, s. 28.

povolání. Na základě tohoto dekretu se z mnohých ruských utečenců stávaly osoby, které pozbývaly jakékoli právní ochrany, takzvaní Apolité.⁷⁰

Reakcí mezinárodního společenství bylo svolání konference pod záštitou Společnosti národů v roce 1921, která se týkala otázek ruských uprchlíků. Na této konferenci byl ustaven Úřad Vysokého komisaře Společnosti národů pro uprchlíky a také byla schválena legislativní klauzule v oblasti uprchlického práva, tzv. Ujednání ohledně vydání průkazu totožnosti ruským uprchlíkům. V roce 1922 přijalo toto usnesení 54 států a osob ruské národnosti, pohybujícím se na území mimo Sovětský svaz, byl vydán náhradní doklad totožnosti, zvaný Nansenův pas.⁷¹ Na základě tohoto dokladu měli jeho držitelé zajištěnou svobodu pohybu, a pokud v první zemi, kde žádali o přijetí, nenalezli příznivé životní podmínky, mohli tuto zemi opustit. Analogická situace jako v bolševickém Rusku nastala v roce 1924 v severovýchodním Turecku, kde se v důsledku turecko-arménského nepřátelství ocitla řada Arménů na útěku. Početným proudům arménských utečenců byla na základě Plánu pro vydání průkazů totožnosti poskytnuta stejná právní ochrana jako ruským utečencům.⁷²

Po smrti Vysokého komisaře Nansena, byl v roce 1930 Společností národů na počest svého prvního komisaře pro uprchlické otázky, zřízen Nansenův mezinárodní úřad pro uprchlíky. V roce 1938 došlo ke spojení Nansenova mezinárodního úřadu a Úřadu vysokého komisaře pro uprchlíky v jediný úřad Vysokého komisaře Společnosti národů. Na činnost svých předchůdců v rámci Společnosti národů, navázaly po druhé světové válce nově vzniklé organizace pod záštitou Organizace spojených národů, konkrétně UNRRA (Správa spojených národů pro pomoc a obnovu) a IRO (Mezinárodní organizace pro uprchlíky).⁷³

5.3 Spor o Alandské ostrovy

Samotný spor je možné vnímat již od konce Švédsko-finských válek, které skončily mírovou smlouvou z Fredrikshamnu z roku 1809, ta ukončila několik století trvajících

⁷⁰ Apolita - je osoba, která není státním příslušníkem žádného státu a která nepožívá ochrany žádného státu.

⁷¹ Nansenův pas - pojmenován podle prvního Vysokého komisaře Společnosti národů pro uprchlíky, norského polárního badatele, státníka, filantropa a pozdějšího nositele Nobelovy ceny míru, Fridtjofa Nansena. WEIS, Paul, *The Development of Refugee Law*, s. 28.

⁷² JÍLEK, Dalibor, *Odpoověď mezinárodního práva na hromadné uprchlictví*, Brno 1996, s. 18–22.

⁷³ MOLEK, Pavel, *Právní pojem pronásledování v souvislostech evropského azylového práva*, Praha 2010, s. 7–12.

boje mezi Ruskem a Švédskem. Na základě této mírové smlouvy připadlo Rusku mnoho území, která byla po staletí ve švédské zóně vlivu. Mezi nově nabytá území patřila část Laponska, Västerbottenu, Alandské ostrovy a celé dnešní Finsko, které zůstalo součástí Ruské říše jako autonomní oblast až do roku 1917. Území vyjmenovaná v mírové smlouvě připadla Finsku, jehož hlavním městem se staly Helsinky. Finská nezávislost pak byla vyhlášena 6. prosince 1917. Rusko akceptovalo finskou nezávislost o rok později.⁷⁴

Po vyhlášení finské nezávislosti propukly nacionální nepokoje v některých částech Finska. Nejvíce se nacionální bouře dotkly Alandských ostrovů, na kterých žila majoritní část švédského obyvatelstva, jehož značná část, konkrétně 96 %, požadovala, aby byly Alandy připojeny ke Švédsku. Důsledkem této proklamace švédského lidu vznikl konflikt označovaný jako Spor o Alandské ostrovy. Nastalý spor byl předán k vyřešení do nově vzniklé Společnosti národů. Ta na konflikt reaguje vytvořením nezávislé komise.⁷⁵

Komise nejprve rozhodla o vytvoření týmu komisařů vyslaných na místo, a ti následně konstatovali, že Alandská krize nespadá do vnitřních záležitostí Finska a navrhla oběma delegacím kompromis. Ten spočíval v precedentu, že Finsko se zaručí Alandské ostrovy demilitarizovat, a zajistí ostrovům neutralitu a suverenitu. Avšak ostrovy zůstanou geografickou součástí Finska a obyvatelé nebudou mít možnost připojit se k jinému státu.⁷⁶ Finská delegace souhlasila, a tak mohla Společnost národů v roce 1921 vydat definitivní stanovisko, které mělo několik bodů: 1. Ostrovy jsou součástí Finska od roku 1809 a doposud tedy k Finsku náleží, 2. Ostrovy jsou geograficky součástí Finska a jejich oddělení by způsobilo politický chaos, 3. Držení ostrovů Finskem nepředstavuje žádnou hrozbu pro Švédsko, 4. Konvence o demilitarizaci z roku 1856 stále platí a Alandské ostrovy jsou i nadále neutrální. Z této zprávy vyplývaly čtyři záruky, které bylo Finsko nuceno dodržovat: 1. Na Alandech se bude ve školách vyučovat ve švédštině, 2. Alandané mají předkupní právo na pozemky, 3. Po pěti letech pobytu získává obyvatel Aland volební právo, 4. Alandané sestaví pro

⁷⁴JUTIKKALA, Eino, PIRINEN, Kauko, *Dějiny Finska*, Praha 2006, s. 167 – 223.

⁷⁵PESONEN, Pertti, RIHINEN, Olavi, *Dynamic Finland. The Political System and the Welfare State*, Helsinky 2002, s. 108.

⁷⁶JUSILLA, Osmo, HENTILÄ, Seppo, NEVAKIVI, Juka, *From grand duchy to a modern state. A Political History of Finland since 1809*, London 1999, s. 137.

vládu seznam tří osob, ze kterých vláda vybere guvernéra ostrova. Finská i švédská strana toto rozhodnutí respektovala a přijala. Avšak na konferenci Společnosti ze dne 27. června 1921 v Ženevě švédský premiér protestoval proti usnesení. Zejména kritizoval bod, ve kterém se psal o začlenění ostrovů do Finska. Bylo proto vytvořeno další kompromisní řešení, které rozhodlo o vyhlášení Alandských ostrovů, jakožto autonomního a neutrálního prostoru beze zbraní. Toto kompromisní řešení platí na Alandských ostrovech i v současnosti.⁷⁷

5.4 Řecko-bulharská krize

Po pádu monarchie v Řecku musela nově vzniklá řecká republika čelit mnohým zájmům sousedních států, které chtěly nově vzniklou republiku oslabit. Tradičně špatné vztahy mělo Řecko se svým odvěkým rivalem Tureckem. Nepříliš dobré vztahy panovaly také ve vztahu se severním sousedem, kterým bylo Bulharsko. Rozpory s Bulharskem se týkaly zejména uskutečnění výměny obyvatel a naplňování neuilské mírové smlouvy. Vztahy také poškozovaly operace Vnitřní makedonské revoluční organizace, která byla zodpovědná za mnohé pohraniční incidenty na Bulharsko-řecké hranici. Vztahy se rapidně zhoršily na jaře 1925, kdy Řecko anulovalo dohodu s Bulharskem z roku 1924, týkající se arbitráže Společnosti národů ohledně postavení bulharské menšiny v Řecku. Vyvrcholením antagonismů v Řecko – bulharských vztazích se stal incident z října roku 1925, při kterém řecká armáda obsadila několik vesnic na bulharském území. Řecká vláda tímto krokem reagovala na úmrtí řeckého vojáka při pohraničním incidentu.⁷⁸

Bulharská vláda se proti intervenci řeckých vojsk ohradila u Společnosti národů, která měla celou záležitost projednat. Nejprve byla vytvořena speciální delegace, která byla vyslána na místo incidentu. Následně byla vytvořena komise pro projednání Řecko-bulharského sporu. Ta koncem roku 1925, konkrétně 14. prosince rozhodla v neprospěch řecké vlády. Athénská vláda byla nucena vyplatit Bulharsku značné finanční odškodnění. Jak uvedl Edvard Beneš ve svých korespondencích: „*Rada Společnosti národů přijala návrh vyšetřovacího sboru v konfliktu řecko – bulharském, kterým bylo Řecko odsouzeno k zaplacení 30 mil. Leva.*“⁷⁹

⁷⁷COHN, Ronald, RUSSEL, Jesse, *Aland Crisis*, New York 2012, s. 2–114.

⁷⁸HRADČNÝ, Pavel, *Dějiny Řecka*, Praha 1998, s. 533–534.

⁷⁹ČECHUROVÁ, Jana, ČECHURA, Jaroslav, *Edvard Beneš. Diplomát na cestách*, Praha 2000, s. 141.

5.5 Boj proti drogám

Mezinárodní boj proti drogám zaznamenal ve 20. století prudký rozvoj. Již v roce 1912 vešla v platnost Mezinárodní opiová konvence, která zakazovala obchod s kokainem, morfiem a opiem. Ačkoliv opiová konvence přinesla zlepšení v přílišném nadužívání drog, již v prvních poválečných letech, díky zvyšujícímu se tempu globalizace, bylo potřeba konvenci aktualizovat.

Z těchto důvodů byla v roce 1925 svolána do Ženevy druhá opiová konference, které se zúčastnili zástupci 36 zemí. Dne 19. února 1925 vešla v platnost Mezinárodní úmluva o opiu, která regulovala držení a obchod s drogami patřičnými zákony. Podle této úmluvy se všichni její signatáři zavázali, že budou ve svých zemích stíhat a trestat porušení zákonů vzešlých z nařízení uvedených v Úmluvě. Oporou v boji proti drogám měla být Společnost národů nově vytvořená instituce Stálého úředního komitétu v boji proti drogám, skládajícího se z 8 členů, které jmenovala na 5 let Rada Společnosti. Komitét dohlížel nad kontrolou mezinárodního obchodu s problematickými látkami. Jestliže by komitét seznal, že by některá země držela přílišné množství zakázané látky a hrozilo tak, že by se mohla stát střediskem obchodu s drogami, musela by podat vysvětlení generálnímu sekretáři Společnosti národů. Kdyby nebylo vysvětlení dostatečné, byli by všichni členové Společnosti o této skutečnosti informováni a společně by se poradily o dalším postupu.⁸⁰

Úmluva byla doplněna o šest let později tzv. limitační konvencí. Tato konvence uvedla rozšířený seznam návykových látek. V textu konvence jsou návykové látky rozděleny do dvou skupin – drogy (nepovolené) a jedovaté látky (nutné pro průmyslovou výrobu, avšak mohly být přeměněny v drogy po technologické úpravě.) Vlády jednotlivých států měly povinnost každý rok poskytovat údaje o množství jedovatých látek, které byly použity ve výrobě. Konvence také obsahuje rozšířený seznam zákazů a omezení, kterým podléhá výroba jedovatých látek. Na protidrogovou činnost Společnosti národů navázala Komise pro omamné látky jako výkonná součást Hospodářského a sociálního podvýboru Organizace spojených národů.⁸¹

⁸⁰ HERBERT, May, *Fighting Dangerous Drugs*, Columbia 1939, s. 1–16.

⁸¹<http://www.ped.muni.cz/wsedu/mu.old/drogy/bm/leg.htm> [20.4.2018]

6. Závěr

Myšlenka ustanovení Společnosti národů byla inspirována vlnou pacifismu, kterou byla Evropa zasažena na sklonku Velké války. Sama Společnost se zrodila z posledního ze Čtrnáctibodového plánu prezidenta Spojených států Woodrowa Wilsona, který tak představil plán na to, jak vyvést svět z války. Wilson v posledním bodu doporučoval vytvoření Společnosti národů, jakožto nástroje mezinárodní arbitráže a kolektivní bezpečnosti.

Aby bylo dosaženo hlavní myšlenky Společnosti národů – tedy zajištění bezpečnosti a globálního míru, byla Paktem Společnosti národů stanovena základní pravidla pro členské státy. V mezinárodních stycích se měly státy řídit platnými mezinárodními závazky, vyplývajícími z Paktu. Dále se státy zavázaly ke vzájemnému hájení územní a politické nezávislosti. Signatáři se též vyslovili pro takovou míru zbrojení, která nebude nebezpečna cizím státům. A konečně předpokládala, že možné spory vyplývající z mocenských aspirací, budou nově vyřizovány nikoliv válkou, nýbrž smírným řízením. Pokud některý stát nedbal mírových zásad, zavázaly se členské státy ke společnému zakročení proti agresorovi formou hospodářských a finančních sankcí. Jednotlivé národy naprosto svobodně a dobrovolně přijaly mezinárodní smlouvu, která jim vytvořila mantinely pro tvorbu vlastní zahraniční politiky. Mocnosti se přijetím smlouvy zřekly svého práva soudcování ve svých sporech s jinými státy a sami se zavázaly ke bdění nad zachováním nového mezinárodního právního řádu.

Je však možné se přiklonit ke tvrzení, že Společnost národů nesplnila svůj hlavní cíl, kterým bylo udržení míru a nastolení nového mezinárodního pořádku. Hlavními limity se ukázal rozsah pravomocí, který vymezoval Pakt Společnosti národů. Jedním ze základních problémů Paktu Společnosti byla absence klauzule o účinné vojenské obraně. Pakt neopravňoval jednotlivé státy Společnosti k vyslání ozbrojených jednotek do místa konfliktu. Tato skutečnost se ukázala zásadní zejména ve 30. letech 20. století, kdy docházelo k zjevnému porušování mezinárodního pořádku a versailleské mírové smlouvy. Počínaje Japonskou invazí do Mandžuska, následovanou Německou remilitarizací Porýní, konče Italskou agresí v Habeši. Nečinnost Společnosti národů v těchto konfliktech posilovala postavení totalitních režimů. Dalším významným destabilizačním prvkem pro Společnost bylo nepřijetí některých mocností do jejích řad. Již v prvních poválečných letech se vyskytlo mnoho kritiků, kteří oprávněně

poukazovali na to, že do Společnosti nebylo přijato Německo, Maďarsko a Turecko. Ačkoliv tyto státy později do Společnosti vstoupily, jejich hlavní snahou nebylo rozvíjet pacifistické myšlenky Společnosti, ale prosazování svých revizionistických tendencí. Dalším úskalím Společnosti byla absence Spojených států amerických, které díky vnitropolitické situaci neratifikovaly Pakt Společnosti a nikdy do ní nevstoupily. Všechny tyto důvody přispěly k zániku Společnosti národů, na jejíchž základech byla v roce 1945 vybudována nová mezinárodní organizace fungující až do dnešních dní.

I přes výčet mnohých chybných rozhodnutí Společnosti národů zaznamenala tato organizace také několik úspěšných počínů. Pozitivní roli sehrála zejména ve 20. letech, kdy se jí smírem podařilo vyřešit množství drobných konfliktů. Počínaje Řecko-bulharským konfliktem, konče Finsko-švédským sporem o Alandské ostrovy. Úspěchem pro Společnost bylo také projednávání myšlenek o evropské integraci, na které mohli navázat pozdější významní eurofederalisté. Dalším významným počinem Společnosti národů bylo vytvoření fungujícího úřadu pro uprchlíky, který pomohl zlepšit sociální situaci mnoha meziválečných uprchlíků. Dokument Nansenova pasu pak pomohl vylepšit mezinárodně-právní postavení uprchlíků. Společnost se také úspěšně podílela v mezinárodním boji v obchodu s drogami. Závěrem tedy lze konstatovat, že Společnost národů má na svém kontě mnoho dílčích úspěchů, které zůstávají poněkud nešťastně zapomenuty v kontrastu se selháním Společnosti v otázce udržení míru.

7. Seznam použitých zdrojů

Literatura

- ADAMOVIÁ, Karolína, KRÍŽOVSKÝ, Ladislav, *Stručné dějiny diplomacie*, Praha 2002.
- BOORSTIN, Daniel, *An American Primer*, Chicago 1966.
- COHN, Ronald, RUSSEL, Jesse, *Aland Crisis*, New York 2002.
- COMANGER, Henry, NEVINS, Allan, *A pocket History of the United States*, New York 1986.
- ČECHUROVÁ, Jana, ČECHURA, Jaroslav, *Edvard Beneš. Diplomát na cestách*, Praha 2000.
- DEJMEK, Jindřich, *Nenaplněné naděje. Politické a diplomatické vztahy Československa a Velké Británie (1918–1938)*, Praha 2003.
- HERBERT, May, *Fighting Dangerous Drugs*, Columbia 1939.
- HILMES, Oliver, *Berlín 1936. Šestnáct srpnových dnů*, Berlín 2017.
- HRADEČNÝ, Pavel, *Dějiny Řecka*, Praha 1998.
- JÍLEK, Dalibor, *Odpověď mezinárodního práva na hromadné uprchlictví*, Brno 1996.
- JUSSILA, Osmo, HENTILÄ, Seppo a NEVAKIVI, Jukka. *From Grand Duchy to a Modern State. A Political History of Finland since 1809*, London 1999.
- JUTIKKALA, Eino, PIRINEN, Kauko, *Dějiny Finska*, Praha 2001.
- KISSINGER, Henry, *Dějiny diplomacie*, Praha 1999.
- KISSINGER, Henry, *Uspořádání světa*, Praha 2016.
- KROFTA, Kamil, *Společnost národů v mezinárodní politice*, Praha 1936.
- LINK, Arthur, *Woodrow Wilson Revolution. War and Peace*, Illinois 1979.
- MELHART, Josef, *Společnost národů její účel a organizace*, Praha 2002.
- MOLEK, Pavel, *Právní pojem pronásledování v souvislostech evropského azylového práva*, Praha 2010.
- NÁLEVKA, Vladimír, *Světová politika ve 20. století*, Praha 2000.
- OUTRATA, Vladimír, *Dokumenty ke studiu mezinárodního práva a politiky*, Praha

1963.

PESONEN, Pertti, RIIHINEN, Welfare. *Dynamic Finland: the political system and the welfare state*, Helsinki 2002.

VESELÝ, Zdeněk, *Dějiny mezinárodních vztahů*, Plzeň 2007.

VESELÝ, Zdeněk, *Světová politika 20. století v dokumentech (1900–1945)*, Praha 2000.

Články a studie

WEIS, Paul, *The Development of Refuge Law*, Michigan Studies (1982), Vol. 3 Issue 3, s. 28.

Elektronické zdroje

KUBŮ, Eduard, ROMANCOV, Michal, RYCHLÍK, Jan, *Společnost národů. Nepodařený pokus*, dostupné online z:
<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/archiv/1420898-spolecnost-narodu-nepodareny-pokus>

Katedra speciální a inkluzivní pedagogiky Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, *Drogy a zákon*, dostupné online z: <http://www.ped.muni.cz/wsedu/mu.old/drogy/bm/leg.htm>

8. Resumé

On the 28th of July 1919, the Versailles peace treaty was signed, which basically caused the creation of the League of Nations. The goal of the organization was demilitarization after war, maintenance of the world peace and preventing further armed conflicts using the laws of collective security and diplomatic negotiations. With these tasks, the League of Nations has laid the foundations to world-wide international cooperation. The founding members of the League were the victorious states of the Entente. One of the main initiator of the founding was the American president Woodrow Wilson. Swiss Geneva was selected as the residence of the organization, meanwhile the international court was established in Haag in Netherlands. In the year 1920, specifically on 10th of January, the founding document of the organization became effective. The Covenant of the League of Nations, which obliges member states to respect the rules of international co-operation and security, respect for international law and other commitments made within the League of Nations. By ratification of the League of Nations, this organization has begun to function formally. The Covenant of the League of Nations was not ratified by the US Congress, so the United States has never become members despite the great influence of its president on the emergence of society. In spite of the considerable influence of France and Britain in the League of Nations, the organization was unable to vigorously enforce its objectives, its activity against the aggressive steps of the fascist government in Italy (the Abyssinian occupation), the Nazi party in Germany (participation in the Spanish civil war), or the militarist in Japan (the occupation of Manchuria). Smaller Member States lacked a significant influence on the organization's operation and decision-making, causing tension between them on the one hand and Britain and France on the other. The League of Nations, in connection with the beginning of the Second World War, lost its actual significance in 1939 and 1940. Formally, the League of Nations was dissolved in April 1946. In spite of all these overthrows, the League of Nations had many positive steps in the inter-war period. E.g. as an intermediary in the Swedish - Finnish dispute over the island of Alanda, or also in the Greek - Bulgarian border dispute. The League also played a positive role in the inter-war fight against drugs or in the legal protection of international refugees. The League of Nations also served as a model for later significant Euro-federalists.

